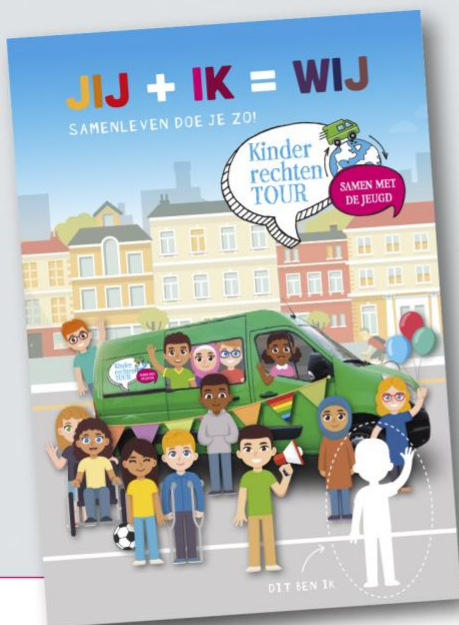

Kinderrechtentour 2022

JIJ + IK = WIJ

Tom van den Eertwegh,
docent-onderzoeker Lectoraat
Opvoeden voor de Toekomst

2 juni 2023

Colofon

Titel:	Kinderrechtentour 2022 – JIJ en IK = WIJ
Auteur:	Tom van den Eertwegh
Uitgave van:	Lectoraat Opvoeden voor de Toekomst- Fontys Pedagogiek i.s.m. Innovatienetwerk Jeugd
Plaats:	Tilburg
Jaar:	2023
Taalredactie:	Jolanda Verhaart
Opmaak:	Innovatienetwerk Jeugd
Foto's cover en achterzijde:	Lieke van den Oord
Copyright:	© Fontys Pedagogiek

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
Inleiding	4
Vraagstelling en methoden van onderzoek	5
Theoretisch vooronderzoek	5
Praktijkgericht vooronderzoek.....	6
Onderzoeksactiviteiten	6
Data-analyse.....	9
Resultaten	10
Deelvraag 1.....	10
Deelvraag 2.....	12
Deelvraag 3.....	13
Conclusie	14
Referenties	15
Bijlage 1: Citaten bij werkvorm Rups	16
Bijlage 2: Citaten bij nabespreking van werkvorm Rups.....	18
Bijlage 3: Citaten bij werkvorm Speurtocht	20
Bijlage 4: Creaties bij de werkvorm Expressie in de thuiswereld	21
Bijlage 5: Creaties bij de werkvorm Expressie in de vrije wereld	23
Bijlage 6: Creaties bij de werkvorm Expressie in de schoolwereld	24
Bijlage 7: Creaties bij de werkvorm Expressie in de online wereld	25
Bijlage 8: Citaten bij bespreking van werkvorm Toekomstdroom.....	25
Bijlage 9: Citaten bij werkvorm Stemkaart-dromen	29
Bijlage 10: Citaten bij werkvorm Stemkaart-advies.....	31

Inleiding

Op 20 november 1989 zijn de Universele Rechten van het Kind vastgesteld. Eén van die rechten is het recht op participatie. Dat wil zeggen dat in elk beleid dat van invloed is op het leven van kinderen hun behoeften, belangen en beleving vertegenwoordigd moeten zijn. Dit is het uitgangspunt van de Kinderrechtentour (KRT).

Met de KRT willen we een programma samenstellen met verschillende werkvormen waarin we proberen aan te sluiten op de belevingswereld van kinderen. Dit programma wordt aangeboden aan kinderen uit Regio Hart van Brabant: Tilburg en omliggende gemeenten. Met een groene stembus gaan we letterlijk *on tour* langs de verschillende gemeenten in de regio. Er worden kinderen geworven in de leeftijd tussen tien en twaalf jaar oud via het jongerenwerk, basisscholen en bestaande kinderraden. Vertegenwoordigers van de lokale politiek worden uitgenodigd om hierbij aanwezig te zijn en actief mee te doen.

We willen met de KRT kinderen bekendmaken met de Rechten van het Kind en hen leren wat participatie inhoudt. Zij kunnen hun stem laten horen door ze tijdens de KRT naar hun mening te vragen en hen over sociaal-maatschappelijke vraagstukken te laten nadenken. In het bijzonder willen we dat kinderen hun innerlijke belevingswereld (hun emotiehuishouding en hun aspiratiehuishouding) zo authentiek mogelijk kunnen communiceren.

Deze ambitie wordt gedeeld door Innovatienetwerk Jeugd (INJ) en het Lectoraat Opvoeden voor de Toekomst (LOT). Wat het samenwerkingsverband tussen deze partners waardevol maakt, is dat elke partner de eigen expertise kan inzetten in het realiseren van de onderliggende subdoelen van dit project:

- INJ: maakt gebruik van expertise in het contact leggen met kinderen en het aanspreken van het omliggend netwerk om daarmee participatie van kinderen en jongeren te bevorderen.
- LOT: maakt gebruik van expertise op het onderzoeken van jeugdinterventies en pedagogisch handelen om daarmee participatie van kinderen methodisch en theoretisch te onderbouwen.

Voor de editie KRT 2022 is ingezet op het thema inclusie. In de voorgaande editie van de KRT viel op dat niet alle kinderen even goed in staat waren om zich verbaal uit te drukken. Sommige kinderen uitten hun innerlijke beleving vooral in opstandig gedrag. Dit daagde ons uit om op die diversiteit van kinderen in te spelen. We wilden kinderen zich dus niet alleen verbaal laten uiten, maar ook andere mogelijkheden tot expressie aanbieden. Dit sluit aan op de beleidslijn van Regio Hart van Brabant om toe te werken naar een inclusieve samenleving, in het bijzonder gericht op gelijke kansen voor jeugdigen. In deze editie van de KRT 2022 streven we ernaar om kinderen op speelse wijze uit te dagen om hun belevingswereld aan te spreken, zodat ze hun ervaringen, meningen en ideeën over inclusie en een inclusievere wereld kunnen delen. De titel van de Kinderrechtentour luidt: JIJ en IK = WIJ, samenleven doe je zo!

De KRT 2022 is tot stand gekomen vanuit een nauwe samenwerking tussen het INJ en het LOT. Vanaf maart 2022 is de projectmatige aanpak opgestart met een projectplan en een fasering in een definitiefase, ontwerpfase, voorbereidingsfase, uitvoeringsfase en een analysefase. Deze rapportage richt zich specifiek op het onderzoek dat binnen deze projectmatige aanpak is vormgegeven.

Vraagstelling en methoden van onderzoek

Het onderzoek is gericht op het beantwoorden van de vraag:

Welke ideeën hebben kinderen vanuit hun eigen beleving over het vormgeven van een inclusieve samenleving?

Deze vraag is opgedeeld in drie deelvragen:

1. Welke woorden en andere uitingen gebruiken kinderen om betekenis te geven aan het begrip inclusie vanuit ervaringen in hun eigen leven?
2. Hoe ziet voor kinderen een ideale inclusieve wereld eruit?
3. Wat is volgens kinderen nodig om die inclusieve wereld te realiseren?

Voor de beantwoording van de onderzoeksvragen is gekozen voor actieonderzoek met daarin ruimte voor *arts-based* onderzoeksmethoden. Ons onderzoek voldoet aan de vijf criteria van actieonderzoek zoals deze gesteld zijn door ZonMw (2019): kennis ontwikkelen, leren en veranderen; participatief; cyclisch; aandacht voor context; en reflexief. *Arts-based research* richt zich meer op ervaringen en belevingen van mensen dan op objectieve verschijnselen (Van Heijst, De Vos, & Keinemans, 2019). Daarmee is deze onderzoeksvorm zeer toepasbaar voor de beantwoording van de gestelde onderzoeksvragen. De kunsten lenen zich bij uitstek voor betekenis geven aan emoties. Zij kunnen deze blootleggen en activeren, waardoor andere perspectieven naar voren kunnen komen dan met traditioneel onderzoek (Eisner, 2006)

Zoals eerder vermeld wordt met de KRT een programma aangeboden aan kinderen in verschillende gemeenten. De onderzoeksmethoden zijn geïntegreerd in het programma. In het ontwerpen van het programma en daarmee de onderzoeksmethoden zijn de deelvragen leidend geweest. Voor inhoudelijke verdieping van de deelvragen vond op theoretisch en praktijkniveau voorbereidend onderzoek plaats. Daarnaast is teruggerepen op *lessons-learned* uit eerdere edities van de KRT. Het onderzoeksteam bestaat uit één hoofdonderzoeker en vier eerstejaarsstudenten pedagogiek. De hoofdonderzoeker is verbonden aan het lectoraat Opvoeden voor de Toekomst en de studenten nemen deel in het kader van hun studie pedagogiek.

Theoretisch vooronderzoek

Aangezien het onderzoek zich richt op de belevingswereld van kinderen is het relevant om te bepalen in hoeverre de belevingswereld van kinderen anders is dan die van volwassenen. De leeftijd tussen zeven en twaalf jaar wordt in de cognitieve psychologie getypeerd als de concreet operationele fase (Feldman, Van Loon, Voets, & Van der Wielen, 2020). Kinderen zijn nog niet in staat om abstract te redeneren, maar kunnen wel al oorzakelijke verbanden duiden. In de sociale en morele ontwikkeling zie je dat kinderen in deze leeftijdscategorie vooral nog heel sterk gericht zijn op het oordeel van volwassenen en het heel graag goed willen doen (Feldman et al., 2020). Martine Delfos, psycholoog en expert op het gebied van gespreksvoering met kinderen, pleit ervoor om kinderen als gelijkwaardige gesprekspartners te beschouwen. Zij waarschuwt ervoor je bewust te zijn van de sociaalwenselijke neiging van kinderen en adviseert in de uitvoering spelen en praten te combineren (Delfos, 2021).

De begrippen inclusie en diversiteit zijn nauw aan elkaar verwant. Lector 'Waarderen van diversiteit' Linda van den Bergh brengt diversiteit en inclusie samen in beeld en toont daarmee ook die nauwe verwantschap (Van den Bergh & Diemel, 2021). Het onderscheid maakt ze als volgt: Diversiteit gaat over verschillen tussen mensen en inclusie gaat over het gevoel erbij te horen.

Repáraz, Ardjosemito-Jethoe en Rijk (2017) brengen inclusie in verband met participatie: ‘Wanneer participatie goed georganiseerd is, is er ruimte voor toegankelijkheid en inclusie.’ Participatie richt zich op ‘meedoen’ en ‘mee laten doen’. Inclusie omschrijven zij zo: ‘Het insluiten van mensen en groepen mensen in gemeenschappen en leefwerelden valt binnen de sociale inclusie. Inclusie kan gerelateerd worden aan een groot palet aan onderwerpen, zoals gelijkwaardigheid, rechtvaardigheid en democratische participatie. Diversiteit wordt gewaardeerd, maar de focus ligt op overeenkomsten, dat wat bindt en verbindt’ (Repáraz et al., 2017, p. 150).

In diversiteit onderscheiden zij verschillende niveaus: het niveau van individuen en groepen, het maatschappelijk niveau en het innerlijk niveau (Repáraz et al., 2017). Op het niveau van individuen en groepen gaat het over alles waarin mensen van elkaar verschillen. Op maatschappelijk niveau krijgt het de naam superdiversiteit en gaat het over de verzameling minderheidsgroepen binnen een samenleving. Op innerlijk niveau gaat het over elementen van diversiteit die de kern vormen van de identiteit van mensen. Diversiteit kan tot uitdrukking gebracht worden in verschillende persoonskenmerken, die zichtbaar gemaakt worden in het diversiteitsvlechtwerk (Movisie, zd). Dit vlechtwerk bestaat uit twaalf diversiteitsfactoren: sociaal-culturele achtergrond, uiterlijke kenmerken, seksuele oriëntatie, sociale status, financiële status, educatie, leeftijd, gezondheid, gender en sekse, taal en geletterdheid, (arbeids)participatie en religie en levensbeschouwing.

Praktijkgericht vooronderzoek

Het criterium participatief van actieonderzoek stelt dat de actieonderzoeker geen passieve buitenstaander is, maar deelneemt en leert vanuit een actieve bijdrage. Om dat op een goede manier invulling te kunnen geven, is er naast theoretisch vooronderzoek ook gekozen voor praktijkgericht vooronderzoek in de vorm van workshops en een DILO (*day-in-the-life-of*).

De workshops inclusie zijn vormgegeven door Halima Özen die met de Inclusiefabriek als expert werkt rondom dit thema. Zij heeft drie workshops gegeven: een inleiding op inclusie, een praktijktraining rondom gespreksvaardigheden en een verbindende workshop met stakeholders. In deze workshops stond vooral bewustwording van diversiteit en het ervaren daarvan centraal. Alert zijn op vooroordelen en gericht zijn op waarderen en verbinden, was de belangrijkste boodschap.

De DILO is ontwikkeld vanuit bedrijfskundig perspectief en richt zich op het in kaart brengen van taken die waarde toevoegen door medewerkers een dag lang te volgen in hun werkzaamheden (Gouillart & Sturdivant, 1994). Oorspronkelijk was het idee om kinderen een dag te volgen en in kaart te brengen op welke manieren zij in aanraking komen met inclusie en diversiteit. Omdat dit niet haalbaar bleek te zijn, is ervoor gekozen om kinderen te vragen hoe zij inclusie ervaren. Vijf onderzoekers uit het onderzoeksteam hebben elk een kind hierover gesproken. Een korte *topiclist* van tien woorden is gebruikt als structuur voor het gesprek: erbij horen, meedoen, jezelf zijn, openstellen, luisteren en inleven, gelijk behandelen, samen spelen, geen vooroordelen hebben, respect hebben voor verschillen en niet pesten. Deze topiclist is tot stand gekomen door met het onderzoeksteam de omschrijving van inclusie van Repáraz en collega’s (2017) te vangen in woorden die kinderen kunnen begrijpen. Het gesprek startte steeds met de open vraag wat inclusie volgens het kind betekent. Daarna is op basis van de topiclist doorgevraagd naar de ervaringen van het kind.

Onderzoeksactiviteiten

De KRT 2022 is vier keer uitgevoerd met deelnemers uit de gemeenten Tilburg, Goirle, Loon op Zand, Waalwijk, Hilvarenbeek, Oisterwijk, Alphen-Chaam, Baarle-Nassau, Gilze-Rijen en Dongen. In totaal hebben 81 volwassenen en 105 kinderen deelgenomen aan de KRT. De volwassenen zijn onderzoekers, beleidsmakers, wethouders, raadsleden, sociaal werkers en jongerenwerkers. De groepen kinderen zijn uitgenodigd via jongerenwerkers of vanuit jeugdgemeenteraden.

De studenten voeren het programma en daarmee de onderzoeksactiviteiten uit. De hoofdonderzoeker ondersteunt waar nodig en noteert z'n observaties vanaf de zijlijn.

Om een veilige en vertrouwde sfeer te creëren is de eerste werkvorm Kriskras ingezet. Deze werkvorm zorgt ervoor dat kinderen en volwassenen op speelse wijze en laagdrempelig met elkaar kunnen kennismaken met daarbij ook al aandacht voor het thema inclusie.

Voor de beantwoording van de eerste deelvraag (Met welke woorden en andere uitingen geven kinderen vanuit ervaringen in hun eigen leven betekenis aan het begrip inclusie?) heeft de DILO data opgeleverd samen met de werkvormen Rups, Speurtocht en Expressie. Er zijn bij het hele programma notities gemaakt die soms ook betrekking hebben op deze onderzoeksvraag.

Voor de beantwoording van de tweede deelvraag (Hoe ziet voor kinderen een ideale inclusieve wereld eruit?) is de werkvorm Toekomstdroom ingezet. Voor de beantwoording van de derde en laatste deelvraag (Wat is er volgens kinderen nodig om die inclusieve wereld te realiseren?) is de werkvorm Stemkaart ingezet. De verschillende onderdelen van het programma zullen nu apart toegelicht worden.

Inloop

Na school worden kinderen door ouders of onder begeleiding van een jongerenwerker naar het lokale jongeren centrum of buurthuis gebracht. Deelnemers worden ontvangen met koffie en thee voor volwassenen en ranja voor kinderen. Kinderen ontvangen een pen en het KRT-boekje. In dit boekje kunnen kinderen het programma van de dag lezen en extra informatie over de verschillende werkvormen en over onder andere de Rechten van het Kind. Zij mogen hun naam in het boekje schrijven en kunnen er dingen in opschrijven of in tekenen. Op de grond ligt een groot grondzeil met een afbeelding van de wereld die is verdeeld in vier kwadranten: de schoolwereld, de thuiswereld, de online wereld en de vrije wereld. Kinderen wordt gevraagd om in een halve cirkel op het grondzeil te gaan zitten. Volwassenen kunnen plaatsnemen op stoelen die achter het grondzeil geplaatst zijn.

Kriskras

Alle aanwezigen, kinderen en volwassenen, lopen door elkaar in de ruimte. Muziek speelt op de achtergrond. De muziek wordt steeds onderbroken met een instructie. De eerste instructie is om een rondje om de eigen as te draaien. De tweede instructie is om direct de persoon die het dichtst bij staat te groeten met een boks of high five en het noemen van de eigen naam. De derde instructie is om de meest nabije persoon één van de vragen te stellen die op de achterwand geprojecteerd worden. Er kan gekozen worden uit: 'Met wie speel jij het liefst samen?'; 'Met welk spel zou je altijd willen meespelen?'; 'Wat is iets dat jij bijna iedere dag doet?'; en 'Wat is uniek, speciaal of bijzonder in jouw leven?'.
 De reden waarom dit onderdeel in het programma is toegevoegd, heeft niet direct betrekking op één van de onderzoeksvragen. Het doel ervan is om op een speelse en actieve manier kennis te maken met elkaar voor een vertrouwde sfeer. Dit is een belangrijke voorwaarde voor *arts-based* onderzoek. Om voldoende tijd over te houden voor de onderzoeksvragen laten we dit onderdeel niet meer dan tien minuten duren.

Rups

Dezelfde topiclist die gebruikt is bij de DILO, staat in het KRT-boekje afgebeeld. De kinderen krijgen het verzoek om de woorden te lezen en op een gekleurd vel te schrijven waar deze woorden hen aan doen denken. De vier studenten nemen elk een groepje kinderen apart en bespreken wat de kinderen op de gekleurde vellen hebben geschreven of getekend. De gekleurde vellen worden daarna opgehaald en aaneen geniet tot één lange rups.

Met deze werkvorm willen we inventariseren in welke mate kinderen in staat zijn om zelf betekenis te geven aan het woord inclusie en te achterhalen welke associaties de topiclist bij hen oproept. In relatie tot de eerste deelvraag willen we inventariseren welke woorden kinderen geven aan inclusie en of de woorden uit de topiclist ook oproepen tot het delen van ervaringen uit het eigen leven. De data die met deze werkvorm gegenereerd worden zijn de gekleurde vellen van de rups en audio-opnamen van de gesprekken die tussen studenten en kinderen gevoerd zijn.

Speurtocht

De aanwezige volwassenen worden in vier groepen verdeeld en krijgen de instructie om vanuit de eigen belevingswereld antwoord te geven op een vraag die in een envelop wordt overhandigd: ‘Waar mag en kan jij jezelf zijn?’; ‘Wat betekent jezelf kunnen en mogen zijn voor jou?’; ‘Wanneer voel jij dat jij erbij hoort?’; ‘Hoe gedraag jij je als je nieuw bent in een groep of bij mensen die je niet kent?’; en ‘Wanneer voel jij je eerlijk of oneerlijk behandeld?’. Iedere student gaat met het eigen groepje kinderen langs bij een groep volwassenen. Zij luisteren naar het antwoord dat de volwassenen geven en bespreken naderhand steeds na wat opvalt of is bijgebleven. De groepjes volwassenen geven de groepjes kinderen een getal mee. Alle getallen samen vormen een code waarmee de kinderen een schatkist kunnen openen met daarin een verrassing: een taart die kinderen in de pauze, die volgt op deze werkvorm, kunnen opeten.

Ook deze werkvorm is gericht op de eerste deelvraag. Omdat kinderen in de betreffende leeftijdscategorie (10 tot 12 jaar) nog niet de cognitieve vermogens hebben ontwikkeld om abstract te kunnen redeneren en zich in hun denken en handelen nog veel laten leiden door wat volwassenen aanduiden als goed en fout, is ervoor gekozen om volwassenen te vragen zich eerst bloot te geven. Enerzijds krijgen kinderen dan inhoudelijke input over het abstracte begrip inclusie. Anderzijds helpt het kinderen om zich makkelijker open durven te stellen in het delen van hun meningen, gedachten en gevoelens. Het kraken van de code om het slot van de schatkist te openen, zorgt voor het spelelement. Daarmee sluiten we aan op het advies om spelen en spreken te combineren (zie Delfos, 2021). Audio-opnames van de gevoerde gesprekken tussen studenten en kinderen dienen als onderzoeksdata.

Expressie

Op de vloer ligt nog altijd het grote grondzeil met de vier taartpunten: schoolwereld, thuiswereld, vrije wereld en online wereld. Verder liggen er gekleurde vellen papier, tijdschriften, scharen, lijm, potloden, stiften en stickervellen. Aan kinderen wordt gevraagd om alles dat ze meegemaakt hebben voor de pauze op hen in te laten werken. Ze mogen zelf één van de vier leefwerelden kiezen om te gaan zitten. Zonder een heel gerichte opdracht mogen ze uiting geven aan wat de ervaringen en gesprekken voor de pauze bij hen oproepen. Ze mogen door vrij te tekenen, knippen en plakken expressie geven aan wat ze denken, voelen of vinden in relatie tot de gekozen leefwereld. De volwassenen worden uitgenodigd om met kinderen in gesprek te gaan over wat ze gecreëerd hebben.

De keuze voor deze werkvorm is heel sterk gericht op de eerste deelvraag van het onderzoek en dan voornamelijk op de zinsnede ‘en andere uitingen’. Uit voorgaande KRT-edities is de les geleerd dat niet alle kinderen zich even goed verbaal uiten. Bovendien kan taal een sterke cognitieve lading hebben. Juist door meer expressief te werken kan ook een meer emotionele of diepere laag worden aangesproken. Ook hier wordt op deze manier het advies opgevolgd om spelen en spreken te combineren. Deze werkvorm is het duidelijkste voorbeeld van *arts-based research*. De creaties van kinderen dienen als onderzoeksdata, samen met de notities die studenten maken op basis van hun gesprekken met de kinderen over hun creatie.

Toekomstdroom

Met de kunstwerkjes die kinderen gemaakt hebben in de hand gaan studenten in gesprek met hun eigen clubje kinderen over de dromen die kinderen hebben over een inclusieve wereld. Studenten nemen de regie in dit gesprek en proberen de kinderen in hun groepje uit te laten leggen hoe ze een ideale inclusieve wereld voor zich zien. Hoe zouden de kinderen het graag zien?

Dit onderdeel richt zich heel duidelijk op de tweede deelvraag: 'Hoe ziet voor kinderen een ideale inclusieve wereld eruit?'. Aangezien kinderen in het voorgaande onderdeel vrij actief zijn met knutselen, is er voldoende energie en aandacht voor een moment van bezinning. Er is voor gekozen om andere (volwassen) aanwezigen zoveel mogelijk weg te houden bij de besprekingen, om daarmee de kans op sociaalwenselijke antwoorden te verkleinen. We willen er zoveel mogelijk voor zorgen dat kinderen zich vrij durven uitspreken over hun dromen en wensen. De opgenomen gesprekken dienen als onderzoeksdata.

Stemkaart

In een natuurlijke overgang vanuit het voorgaande gesprek wordt aan kinderen gevraagd om in hun KRT-boekje op te schrijven welk advies ze de lokale politiek willen meegeven. Ze schrijven eerst in een paar woorden op welke droom ze hebben over een ideale inclusieve wereld en beantwoorden daaronder de vraag: Wat moet de eerste stap zijn in de richting van een ideale inclusieve samenleving? In het KRT-boekje is één pagina toegevoegd die als stemkaart gebruikt kan worden. Op deze stemkaart schrijven kinderen hun advies. Deze stemkaart wordt vervolgens uitgescheurd of uitgeknipt en elk kind mag zijn of haar eigen stemkaart indienen bij de Kinderstembus, de grote groene bus van het lectoraat die voor de deur geparkeerd staat en die is aangekleed als stemlokaal.

Dit laatste onderdeel richt zich op de derde en laatste deelvraag: Wat is er volgens kinderen nodig om die inclusieve wereld te realiseren?. Aangezien kinderen in deze leeftijd nog niet de cognitieve vermogens hebben ontwikkeld om abstracte toekomstplannen te formuleren, is dit onderdeel niet bedoeld om concrete plannen te verzamelen. Wel kunnen de dingen die kinderen opschrijven richting geven aan de hoek waarin politici en beleidsmakers het kunnen zoeken. Waar zien kinderen potentieel voor een aanpak? Doordat hen gevraagd wordt het vrij beknopt op te schrijven en het ook niet na te bespreken, geeft het meer een algemene tendens dan concrete en uitgebreide plannen. De stemkaarten dienen als onderzoeksdata.

Data-analyse

Tijdens de KRT zijn verschillende soorten data opgehaald. Per deelvraag volgt nu een opsomming van de data en de analyse die daarop is uitgevoerd.

Deelvraag 1: Met welke woorden en andere uitingen geven kinderen vanuit ervaringen in hun eigen leven betekenis aan het begrip inclusie?

- DIL0: Het is niet gelukt om audio-opnamen te maken van alle gesprekken. Daarom is ervoor gekozen om de indrukken van de onderzoekers na de gevoerde gesprekken te bespreken in het onderzoeksteam en hier algemene conclusies aan te verbinden.
- Rups-vellen: De gekleurde vellen zijn weer los gemaakt en apart gefotografeerd. Vervolgens is elke foto letterlijk uitgetypt in een verzameldocument in Word. Teksten zijn vervolgens opgedeeld in aparte eenheden van informatie die elk voorzien zijn van een label. De labels zijn vervolgens gegroepeerd in categorieën.
- Audio-opnamen: De opnames van de gesprekken die zijn gevoerd bij de werkvormen Rups en Speurtocht zijn getranscribeerd. In de transcripten zijn betekenisvolle eenheden voorzien van een label. De labels zijn vervolgens gegroepeerd in categorieën.

- Creaties: De creaties van kinderen zijn apart gefotografeerd voor archivering van data. Voor de analyse van deze creaties zijn alle creaties in een ruimte uitgespreid en gesorteerd op leefwereld en datum. Elk van de leden van het onderzoeksteam is door de ruimte gelopen om alle creaties te bekijken. Daarbij zijn opvallende observaties genoteerd over één specifieke creatie of juist over patronen tussen de verschillende creaties. Na het verzamelen van observaties zijn deze in een groepsgesprek doorgenomen en op waarde geschat. Daaruit zijn conclusies getrokken op basis van overeenkomstigheid en belang in relatie tot de onderzoeksvraag.

Deelvraag 2: Hoe ziet voor kinderen een ideale inclusieve wereld eruit?

- Audio-opnamen: De opnames van de gesprekken die zijn gevoerd bij de werkvormen Rups en Speurtocht zijn getranscribeerd. In de transcripten zijn eenheden voorzien van een label. De labels zijn vervolgens gegroepeerd in categorieën.
- Stemkaarten: De stemkaarten zijn apart gefotografeerd. Daarna is elke foto letterlijk uitgetypt in een verzameldocument in Word. Teksten zijn vervolgens opgedeeld in aparte eenheden van informatie die elk voorzien zijn van een label. De labels zijn hierna gegroepeerd in categorieën.

Deelvraag 3: Wat is er volgens kinderen nodig om die inclusieve wereld te realiseren?

- Stemkaarten: De stemkaarten zijn apart gefotografeerd. Daarna is elke foto letterlijk uitgetypt in een verzameldocument in Word. Teksten zijn vervolgens opgedeeld in aparte eenheden van informatie die elk voorzien zijn van een label. De labels zijn hierna gegroepeerd in categorieën.

Resultaten

De resultaten zullen hieronder beschreven worden per deelvraag. De beschrijving van de onderzoeksresultaten wordt hier en daar aangevuld met citaten. Een overzicht van de opvallendste citaten wordt gegeven in de bijlagen 1 tot en met 10. Hier wordt in de tekst steeds naar verwezen.

Deelvraag 1

Met welke woorden en andere uitingen geven kinderen vanuit ervaringen in hun eigen leven betekenis aan het begrip inclusie?

DILO

Uit de DILO blijkt dat kinderen het moeilijk vinden om het woord inclusie te omschrijven. Als middels de topiclist wordt doorgevraagd naar hun ervaringen blijken kinderen wel goed in staat te zijn om eigen ervaringen op te halen en te delen.

Rups

Kinderen kiezen in hun omschrijvingen vaak voor algemene bewoordingen (bijlage 1.1), zoals 'Iedereen mag zichzelf zijn en wordt hetzelfde behandeld'. Ze schrijven best vaak letterlijk de woorden over die aan hen worden gepresenteerd als omschrijving van het begrip inclusie. Als kinderen andere omschrijvingen geven, dan hebben die veel te maken met omgangsvormen binnen klein groepsverband en richten zich veelal op uitsluiting (bijlage 1.2), bijvoorbeeld 'Niet buitensluiten en

vragen of je mee kan doen'. Daarnaast relateren kinderen snel aan activiteiten die ze met vrienden en familie uitvoeren en waarbij ze zich thuis voelen en zichzelf kunnen zijn (bijlage 1.3), zoals 'Koken met mama'. In relatie tot het diversiteitsvlechtwerk schrijven kinderen vooral teksten op die verband houden met uiterlijk en sociaal-culturele achtergrond (bijlage 1.4), bijvoorbeeld 'Het maakt niet uit hoe je eruitziet'. Een enkele keer worden religie en levensbeschouwing, seksuele oriëntatie, gender en sekse, sociale status, gezondheid en leeftijd opgeschreven.

In de gesprekken geven de kinderen een aantal keren ook letterlijk aan dat ze het moeilijk vinden om het begrip inclusie onder woorden te brengen (bijlage 2.1). Als tijdens een gesprek wordt doorgevraagd, geven kinderen voorbeelden die gaan over wel of niet mee mogen doen tijdens spelletjes of groepjes maken (bijlage 2.2). De kinderen vinden het belangrijk om zichzelf te kunnen zijn tijdens activiteiten op school, thuis, buiten of online (bijlage 2.3). Gezien vanuit het diversiteitsvlechtwerk noemen ze vooral uiterlijke kenmerken, gevolgd door sociaal-culturele achtergrond en gezondheid, en een enkele keer religie en levensbeschouwing en seksuele oriëntatie (bijlage 2.4).

Speurtocht

Een groepje volwassenen vertelt aan de kinderen hun antwoord op de vraag 'Hoe gedraag jij je als je nieuw bent in een groep of bij mensen die je niet kent?'. De kinderen bespreken daarna hoe zij contact maken met andere kinderen. Daarin volgen ze vaak een aantal stappen: ze kijken rond, ze stappen op iemand af en zeggen hoi en dan gaat de rest vanzelf (bijlage 3.1). Daarbij geven ze wel aan het spannend te vinden (bijlage 3.2), bijvoorbeeld 'Ik ben eigenlijk altijd wel een beetje stil omdat ik het anders een beetje spannend vind'.

Een ander groepje volwassenen beantwoordt de vraag 'Wanneer voel jij dat jij erbij hoort?'. Kinderen noemen in het gesprek daarna vooral dat ze gezien en erkend willen worden voor wie ze zijn (bijlage 3.3). Een derde groep volwassenen beantwoordt de vragen 'Waar mag en kan jij jezelf zijn?' en 'Wat betekent jezelf kunnen en mogen zijn voor jou?'. Hier wordt in het nagesprek door kinderen vooral aangehaald hoe de relatie is met beste vrienden en het vriendengroepje waarin ze zich thuis voelen (bijlage 3.4): 'Ik heb meer andere vrienden op die andere school waar mijn beste vriend op zit'. Verder wordt nog onderscheid gemaakt tussen zichzelf zijn op school en thuis (bijlage 3.5). Dat je niet uitgelachen wordt, werd ook genoemd (bijlage 3.6) – bijvoorbeeld 'Dat dat gewoon mag en dat niemand daar dan om moet lachen'.

Een laatste groep volwassenen beantwoordt de vraag 'Wanneer voel jij je eerlijk of oneerlijk behandeld?'. Hier noemen kinderen naderhand een aantal voorbeelden die te maken hebben met fysieke aanvallen en geweld (bijlage 3.7), bijvoorbeeld 'Bij voetballen werd je in elkaar geslagen als je iets niet kon'. Daarnaast is aandacht geven een factor die genoemd wordt in relatie tot zich eerlijk behandeld voelen (bijlage 3.8), bijvoorbeeld 'De andere kinderen luisteren helemaal niet'. Twee factoren uit het diversiteitsvlechtwerk worden ook hier genoemd: sociaal-culturele achtergrond en gezondheid (bijlage 3.9): 'Ik weet wel ik ben vroeger gepest omdat ik eczeem heb'.

Expressie

In de thuiswereld (zie bijlage 4: Creaties bij de werkvorm Expressie in de thuiswereld) relateren beelden en teksten vaak aan de veilige en gezellige thuisbasis, zoals 'lekker thuis' of een tekening van een versierde kerstboom met cadeautjes. Vaak zie je daarin ook een opsomming van activiteiten, zoals tv-kijken, met de hond of het konijn spelen of 'chillen op de bank'.

In de vrije wereld (zie bijlage 5: Creaties bij de werkvorm Expressie in de vrije wereld) zie je ook vaak activiteiten terugkomen, zoals chillen, voetballen, tekenen, dansen en hockeyen. Daarnaast zie je aandacht voor planning, zoals to-do lijstjes en agenda's.

Die aandacht voor planning is ook terug te zien in de schoolwereld (zie bijlage 6: Creaties bij de werkvorm Expressie in de schoolwereld), zoals een tekening van een hoofd met allemaal gedachtewolkjes met daarin schoolvakken. Daarnaast zijn in de schoolwereld verschillende voorbeelden te zien van meedoen, zoals een heel persoonlijk en aangrijpend dagboekverhaal¹, een tekening van een huilend konijn en een huilende wolk die beide uitgesloten worden, en stickers van poppetjes die vragen of ze mee mogen doen.

Hoe we met elkaar omgaan komt ook naar voren in de online wereld (zie bijlage 7: Creaties bij de werkvorm Expressie in de online wereld), zoals een voorbeeld van sextortion, een 'ontvoeringsbrief', geknipte letters die gaan over haat geven en krijgen, en een voorbeeld van pestgedrag via de telefoon. Ook zie je voorbeelden van rolmodellen en moderne trends die via sociale media verspreid worden.

Conclusie deelvraag 1

Voor kinderen was inclusie een onbekend woord. Ze maken er in de KRT 2022 voor het eerst kennis mee. Ze vinden het moeilijk om er uit zichzelf een omschrijving van te geven en volgen daarin vooral wat anderen erover zeggen of schrijven.

In gesprekken geven ze verschillende omschrijvingen van inclusie. Hoe je met elkaar omgaat in klein groepsverband; wie je wel of niet uitsluit; en welke activiteiten je doet met vrienden en familie waarbij je je thuis voelt en waar je jezelf kunt zijn. Diversiteit herkennen kinderen vooral in uiterlijk en sociaal-culturele achtergrond. In hun creaties tonen ze dat problemen met omgangsvormen overwegend in de schoolwereld en de online wereld spelen. In de thuiswereld en de vrije wereld keren vooral activiteiten terug die ze graag ondernemen. Plannen keert een aantal keren terug in de schoolwereld en de vrije wereld.

Deelvraag 2

Hoe ziet voor kinderen een ideale inclusieve wereld eruit?

Toekomstdroom

Binnen de online wereld gaan de gesprekken veel over haatreacties en hoe mensen online met gevoelens omgaan (bijlage 8.1), bijvoorbeeld 'Sommige mensen kunnen te ver gaan, op TikTok zie je mensen allemaal hele slechte dingen over andere tiktokkers en youtubers zeggen'. De kinderen laten zien dat zij oog hebben voor de risico's die spelen in of rond de online wereld (bijlage 8.2): 'Wat ik zou willen veranderen, is dat andere mensen zomaar in je account kunnen'.

Binnen de schoolwereld gaat het veel over uitsluiting en pesten. In de gesprekken wordt pesten gerelateerd aan omgaan met gevoelens, seksuele oriëntatie, schoolprestaties, falend pestbeleid en interventies die mogelijk wel zouden kunnen werken (bijlage 8.3). Een voorbeeld hiervan is: 'Als oplossing zou ik ervoor zorgen dat er een soort les is, na schooltijd wel, voor de kinderen die pesten'. Met betrekking tot pestgedrag wordt ook gesproken over hoe mensen met elkaar omgaan en hoe regels of gebrek daaraan een rol spelen (bijlage 8.4). Voorbeelden over de omgeving van de school lijken te duiden op behoefte aan extra omgangsregels (bijlage 8.5): 'En ook wordt heel veel gesloopt op het schoolplein. Bij ons gaat zowat alles kapot'. Een concrete behoefte die kinderen uitspreken

¹ Na afloop is via jongerenwerk en sociale partners gecontroleerd of hier een zorgsignaal uit spreekt. Dit bleek niet het geval. Het kind had dit verhaal vanuit haar verbeelding opgetekend.

gaat over lichamelijke activiteiten op school, daar willen ze er meer van (bijlage 8.6). In de gesprekken binnen de thuiswereld gaat het ook over de manier waarop we met elkaar omgaan (bijlage 8.7), en een enkele keer over uiterlijke kenmerken en gezondheid (bijlage 8.8).

In de gesprekken binnen de vrije wereld gaat het ook veel over pesten en omgangsvormen. Pesten wordt hierbij gerelateerd aan verschillende diversiteitsfactoren: religie en levensbeschouwing, sociaal-culturele achtergrond, uiterlijke kenmerken en gezondheid (bijlage 8.9). Bij de omgangsvormen wordt specifiek verwezen naar de diversiteitsfactor gezondheid (bijlage 8.10). Er wordt uitgebreid ingegaan op hoe je een speeltuin toegankelijk kunt maken voor iemand in een rolstoel (bijlage 8.11). Daarnaast is de financiële situatie als diversiteitsfactor nog een enkele keer genoemd (bijlage 8.12), bijvoorbeeld: 'Of misschien een keer in de maand gratis een voetbaltraining'.

Stemkaart – dromen

De korte omschrijvingen die kinderen geven van hun ideale inclusieve wereld gaan voor het grootste deel over pesten en over hoe we met elkaar omgaan (bijlage 9.1), bijvoorbeeld: 'Pesten moet gaan stoppen!'. Ook is er aandacht voor dat iedereen zichzelf kan zijn (bijlage 9.2), bijvoorbeeld: 'Dat er niet raar wordt gedaan als je anders bent'. Kinderen noemen dat ze (fysiek) actiever willen zijn, vooral ook op school (bijlage 9.3).

In relatie tot het diversiteitsvlechtwerk worden financiële situatie, gezondheid en een enkele keer sociaal-culturele achtergrond en uiterlijk genoemd (bijlage 9.4).

Conclusie deelvraag 2

In de gesprekken gaat het bij elke leefwereld over de manier waarop kinderen met elkaar omgaan. Daarbij spelen omgaan met emoties, uitsluiting en pesten een grote rol. Kinderen geven ook aan dat ze meer activiteiten willen kunnen ondernemen. In relatie tot het diversiteitsvlechtwerk worden uiterlijk, gezondheid, religie, sociaal-culturele achtergrond en financiële situatie genoemd.

In de online wereld gaat het met name over haatreacties, omgaan met gevoelens en zich bewust zijn van risico's in de online wereld. In de schoolwereld gaat het over wat je aan pesten kunt doen, hoe regels daarbij zouden kunnen helpen, maar ook breder over hoe mensen in het algemeen met elkaar omgaan. Kinderen willen meer actie op school. In de thuiswereld speelt wel of niet meedoen ook een rol. In de vrije wereld wordt uitsluiting gerelateerd aan religie, sociaal-culturele achtergrond, uiterlijke kenmerken en gezondheid. Bij de omgangsvormen is er aandacht voor lichamelijke en financiële beperkingen.

Deelvraag 3

Wat is er volgens kinderen nodig om die inclusieve wereld te realiseren?

Stemkaart – advies

Het advies dat kinderen geven, volgt dezelfde tendens. Bijna alle adviezen richten zich op pesten en omgangsvormen (bijlage 10.1), bijvoorbeeld: 'Speciale les voor pesters'. Kinderen betrekken het ook op zichzelf, ze willen sterker in hun schoenen staan en zelf het goede voorbeeld geven: 'Dat ik voor mezelf wil opkomen. Vragen om mee te doen' (bijlage 10.2). Gericht op het diversiteitsvlechtwerk wordt een aantal keer de financiële situatie genoemd, bijvoorbeeld 'Schoolspullen minder duur maken', en één keer gezondheid (bijlage 10.3).

Conclusie deelvraag 3

Kinderen denken aan interventies tegen pesten. Ze zien dit vooral voor zich als extra les op school. Ze zien daarin ook een rol voor hun eigen gedrag weggelegd om zelf het goede voorbeeld te geven.

Conclusie

De conclusies van de drie deelvragen geven samen een antwoord op de hoofdvraag: 'Welke ideeën hebben kinderen vanuit hun eigen beleving over het vormgeven van een inclusieve samenleving?'.

Voor de kinderen van de Kinderrechtentour gaat inclusie over hoe je met elkaar omgaat en wie je toelaat en wie je uitsluit. Dit komt vooral tot uitdrukking in activiteiten met vrienden en familie. Ze benoemen het belang van jezelf kunnen zijn en je thuis kunnen voelen. Diversiteit wordt door de kinderen vooral gezien in uiterlijke kenmerken en in sociaal-culturele achtergrond en iets minder expliciet in gezondheid, financiële situatie en religie. Problemen zien de kinderen vooral online in het geven van haatreacties en weinig rekening houden met gevoelens van anderen. Op school willen de kinderen omgangsregels, waaronder regels tegen pesten. Ook thuis en in de vrije tijd ervaren ze pestgedrag. Op dit gedrag richten de kinderen hun belangrijkste advies op: extra interventies tegen pesten en zelf het goede voorbeeld geven.

Referenties

- Delfos, M.F. (2021). *Communiceren met kinderen en jeugdigen, deel 1; Luister je wel naar mij?; Gespreksvoering met kinderen tussen vier en twaalf jaar*. Uitgeverij SWP.
- Eisner, E. (2006). Does arts-based research have a future? Inaugural lecture for the first European conference on arts-based research. Belfast, Northern Ireland. June 2005. *Studies in art education, 48(1), 9-18*.
- Feldman, R.S., Van Loon, D., Voets, L., Van der Wielen, G. (2020). *Ontwikkelingspsychologie* (8e editie). Pearson Benelux.
- Gouillart, F. J., & Sturdivant, F. D. (1994). Spend a day in the life of your customers. *Harvard Business Review*.
- Movisie (z.d.). Overzicht diversiteitsfactoren voor sociaal professionals: het diversiteitsvlechtwerk. <https://www.movisie.nl/overzicht-diversiteitsfactoren-sociaal-professionals>. Geraadpleegd op 23 mei 2023.
- Repáraz, L.R., Ardjosemito-Jethoe, S., Rijk, K. (2017). *Diversiteit in de samenleving: concepten, voorbeelden uit de praktijk en methoden voor de HBO-professional*. Koninklijke Van Gorcum.
- Van den Bergh, L., & Diemel, K. (2021). Diversiteit en inclusie in beeld: een photovoice-studie in de master Educational Needs. *Tijdschrift voor Lerarenopleiders, 42(4)*.
- Van Heijst, P., De Vos, N., & Keinemans, S. (2019). *Arts-based research voor het sociaal domein: Op kunsten gebaseerd praktijkgericht onderzoek*. Uitgeverij Coutinho.
- ZonMw (2019). Actieonderzoek voor lokale netwerken in de ouderenzorg. <https://www.zonmw.nl/nl/artikel/actieonderzoek-voor-lokale-netwerken-de-ouderenzorg/wat-actieonderzoek>. Geraadpleegd op 23 mei 2023.

Bijlage 1: Citaten bij werkvorm Rups

Referentie	Citaten van kinderen
1.1	<p>'Iedereen mag zichzelf zijn en wordt hetzelfde behandeld.'</p> <p>'Je moet respecteren wie iemand is en hem of haar daarom niet anders behandelen.'</p> <p>'Respect is lief zijn tegen anderen.'</p>
1.2	<p>'Dat je met iemand mee kan doen.'</p> <p>'Dat je altijd iemand hebt waar je bij mee kan doen.'</p> <p>'Niemand buitensluiten.'</p> <p>'Niet buitensluiten en vragen of je mee kan doen.'</p> <p>'Dat je iedereen hetzelfde behandelt. Dat je niet iemand anders gaat behandelen dan hoe jij bent.'</p> <p>'Geen geroddel over mensen.'</p> <p>'Rekening houden met elkaar en aardig doen tegen elkaar.'</p> <p>'Wees lief voor elkaar zijn.'</p>
1.3	<p>'Dan speel ik Brawl Stars met mijn broertje.'</p> <p>'Samen huiswerk maken.'</p> <p>'Op straat spelen.'</p> <p>'Voetbal met vrienden.'</p> <p>'Koken met mama.'</p> <p>'Gamen met vrienden of papa.'</p> <p>'Als ik ga zingen, dansen of acteren en bij vrienden.'</p> <p>'Samen musical spelen.'</p> <p>'Spelletjes doen met vrienden.'</p> <p>'Bij je eigen klas, vriendengroep.'</p> <p>'Dat er mensen zijn die ik kan vertrouwen.'</p> <p>'Ik voel me erbij op dansen.'</p> <p>'Als ik hockey met vrienden.'</p>

<p>1.4</p>	<p>‘Het maakt niet uit hoe je eruitziet.’</p> <p>‘Ook al had je een andere kleur of draag je andere kleren, we zijn allemaal mensen, dus behandelen we elkaar hetzelfde.’</p> <p>‘Bijvoorbeeld de ene is dik en de andere is dun.’</p> <p>‘Heb je andere gewoontes.’</p> <p>‘Een andere afkomst.’</p>
------------	---

Bijlage 2: Citaten bij nabespreking van werkvorm Rups

Referentie	Citaten van kinderen
2.1	<p>'Ja, ik weet wel wat het is, maar vind het moeilijk uit te leggen'</p> <p>'Ik weet het wel, maar het is moeilijk om uit te leggen.'</p> <p>'Ja, kan ik niet echt verder uitleggen.'</p>
2.2	<p>'Als je bijvoorbeeld groepjes moet maken zelf, alleen iemand die mag je zeg maar niet heel erg, maar die is wel alleen, dan kan je bijvoorbeeld zeggen: "Je mag wel bij ons dus." Dan ga je niet zeggen: "Hij mag niet bij ons omdat ik hem niet zo leuk vind of zo."'</p> <p>'Een paar kinderen uit mijn klas die zijn een beetje irritant, die verpesten altijd het spel wat wij altijd, wat ik altijd speel met mijn vrienden. Ik vind wel dat iedereen mee mag doen, maar hun mogen niet meedoen van mij, we gaan lekker buitensluiten.'</p> <p>'En dat sommige kinderen altijd vervelend deden tegen iedereen en eigenlijk niemand vond hun aardig. En toen was het altijd wel van je mag best meedoen, maar dan moet je wel gewoon normaal doen. Want soms dan wordt er weer iets raars gedaan en dan mag je weer helemaal opnieuw gaan beginnen of dan ontstaat er een ruzie en dat gebeurt dan best vaak.'</p>
2.3	<p>'Ik vind het fijn als ik mijzelf mag zijn want dan mag ik zelf weten wat ik wil doen en dan hoeft niet een ander dat voor mij te bepalen.'</p> <p>'Samen zijn met andere mensen, samen overspelen tijdens ijshockey, samen huiswerk maken en op straat spelen en buitenspelen.'</p> <p>'Samen snorkelen, samen spelen, samen leren, samen delen en samen gamen.'</p> <p>'Meestal als ik speel met vrienden ben ik mezelf.'</p> <p>'Als ik hockey ben ik mijzelf, omdat ik het leuk vind.'</p> <p>'Ik hoor er meestal bij als ik mag meedoen met de spelletjes.'</p>

<p>2.4</p>	<p>'De ene is bijvoorbeeld dik en de andere is bijvoorbeeld dun.'</p> <p>'Ook al heb je een andere kleur of draag andere kleren we zijn allemaal mensen.'</p> <p>'Kijk ik heb oranje en hij heeft ook oranje, dus dan hoort hij bij mij...'</p> <p>'Het maakt niet uit waar je vandaan komt, uit welk land je komt ook niet, of dat je andere gewoontes hebt.'</p> <p>'Ik moest vroeger ook altijd naar de fysio en dan gingen ze ook plagen.'</p> <p>'Bijvoorbeeld iemand die ADHD heeft, wordt snel gepest omdat die druk is of zo.'</p> <p>'Als iemand in een rolstoel zit, moeten ze ze ook normaal behandelen. Niet alsof ze een ander soort ding zijn.'</p> <p>'Geloof hoeft ook niet uit te maken.'</p> <p>'Van wie je houdt.'</p>
------------	---

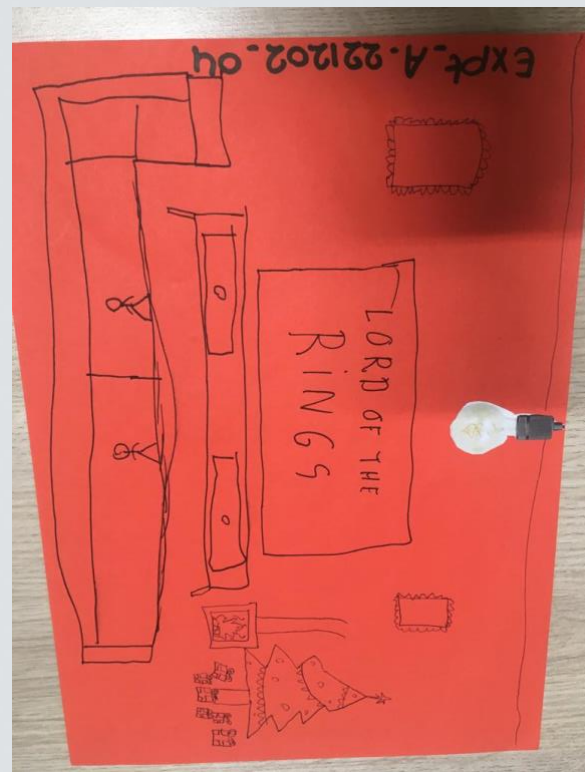
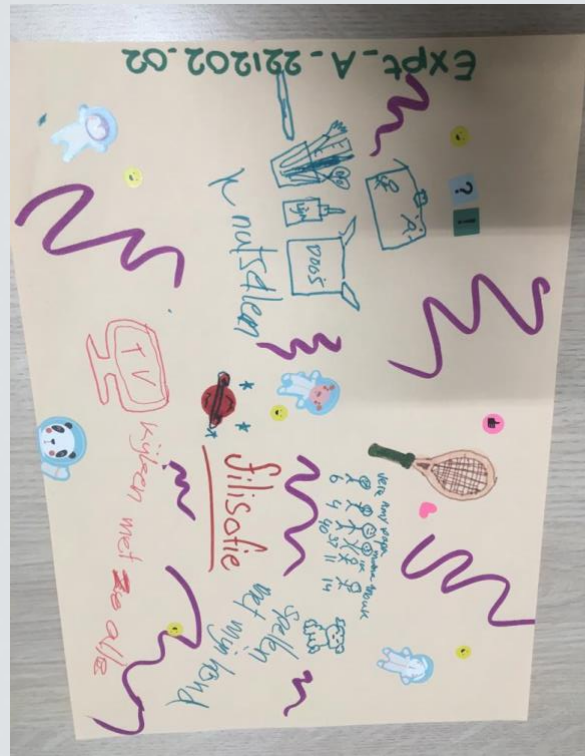
Bijlage 3: Citaten bij werkvorm Speurtocht

Referentie	Citaten van kinderen
3.1	<p>'Eerst doe ik heel even kijken en dan ga ik een beetje kijken van oké (..) en dan ga ik vragen stellen en dan kom je uiteindelijk op een gesprek.'</p> <p>'Ja, ik heb meestal wel dat ik gelijk ga kijken, van ja wie ziet er op het oog leuk uit en wie zou wel een goede vriendin kunnen worden. Dan ga ik bij ze zo zeggen van hoi ik ben Lilly en hoe heet jij en dan beetje zo het gesprek op gang brengen en dan uiteindelijk breidt het uit tot nu al bijna zes jaar met mijn beste vriendin.'</p> <p>'Een kindje is dan bijvoorbeeld bevriend met een iemand en dan komt die er een keertje bij en dan is het zo van hoi en ga je elkaar een beetje leren kennismaken en zo komen er wel meerdere kinderen.'</p>
3.2	<p>'Ja, dat ik niet de enigste ben die het spannend vindt om met andere mensen te praten.'</p> <p>'Ik ben eigenlijk altijd wel een beetje stil omdat ik het anders een beetje spannend vind.'</p> <p>'Dat vond ik wel spannend.'</p>
3.3	<p>'En dat je aandacht toont aan elkaar.'</p> <p>'Dat ik dan niet wordt vergeten.'</p> <p>'Als ze je hele tijd meenemen naar iets. Ja, naar de bioscoop misschien als je bijvoorbeeld een keertje bent gevraagd. En als ze dan na afloop zeggen van oh ja jij hoort, wil je nog een keer komen of zo?'</p> <p>'Daarbij speelt vertrouwen een belangrijke rol.'</p> <p>'Je voelt je vertrouwd, dus dan ja, erbij hoort zeg maar.'</p> <p>'Als ik weet dat diegene me vertrouwt.'</p> <p>'Als ze eigenlijk achter je rug nare dingen ook doen.'</p>
3.4	<p>'Ik heb meer andere vrienden op die andere school waar mijn beste vriend op zit.'</p> <p>'Er is niet echt een groepje waar ik me thuis bij voel.'</p> <p>'Ik heb wel vrienden, maar soms wel als ik met hun ben dan vind ik het fijner om met andere vrienden te zijn.'</p>
3.5	<p>'Op school ben ik serieus.'</p> <p>'Veel kinderen zijn op school ingetogen en een beetje stil en dat ze dan thuis helemaal uitbarsten.'</p>

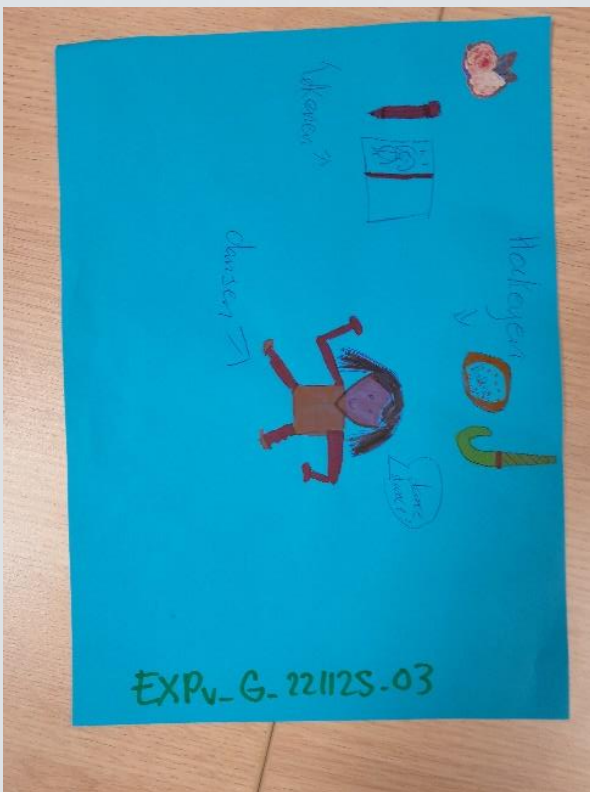
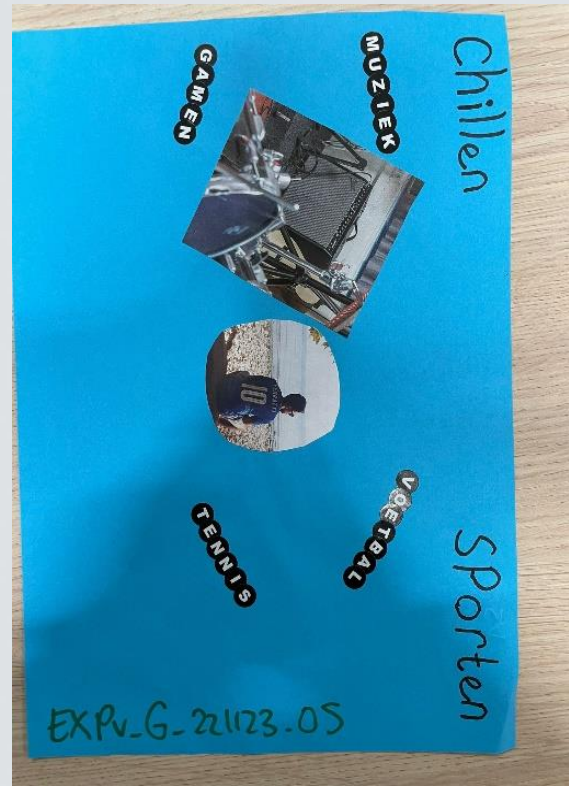
3.6	<p>‘Als ik gek doe dan lachen ze me weer uit, maar dan vind ik het zelf ook grappig. Maar als ik het bij die andere vrienden doe, dan gaan ze me uitlechen en dan gaan ze over mij dingen zeggen enzovoorts.’</p> <p>‘Dat dat gewoon mag en dat niemand daar dan om moet lachen.’</p>
3.7	<p>‘Eh ja, vooral met mijn broertje bijvoorbeeld. Dan slaat hij iemand en dan gaat hij heel hard wegrennen en ik ben dan ook daarbij en dan zegt hij het tegen mama zo van: “Nee, jij hebt hem geslagen”. Dat is irritant.’</p> <p>‘Bij voetballen werd je in elkaar geslagen als je iets niet kon.’</p> <p>‘Deed ze expres stick voor haar voeten zodat ze struikelde.’</p>
3.8	<p>‘De andere kinderen luisteren helemaal niet.’</p> <p>‘Dan gewoon in de steek laten.’</p> <p>‘Gewoon naar je toe komen en gewoon meedoen en zo, dat voelt dan altijd wel heel fijn.’</p>
3.9	<p>‘Ik kom eigenlijk uit Amsterdam. Ik ben hier ongeveer een jaar geleden naartoe verhuisd. En toen ik hier kwam toen zei iedereen dat ik een kakker was.’</p> <p>‘Ik weet wel ik ben vroeger gepest omdat ik eczeem heb.’</p>

Bijlage 4: Creaties bij de werkvorm Expressie in de thuiswereld

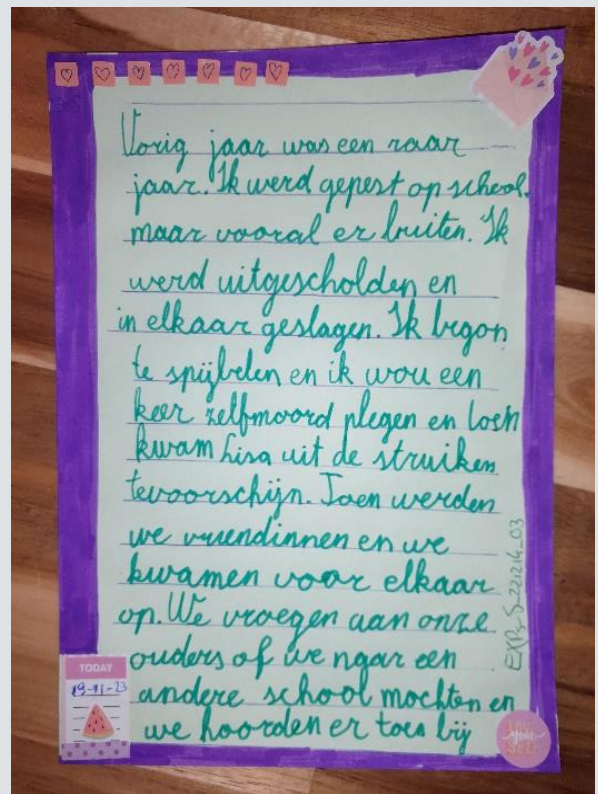
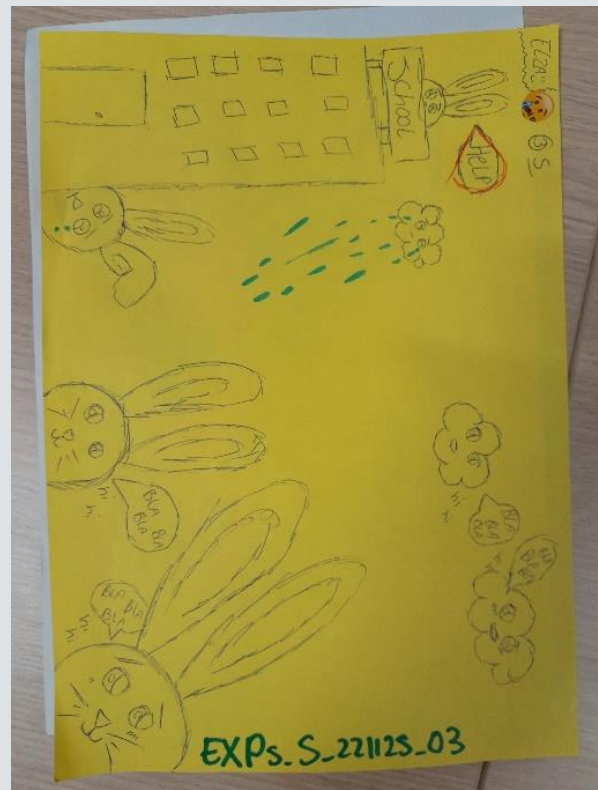

Bijlage 5: Creaties bij de werkvorm Expressie in de vrije wereld

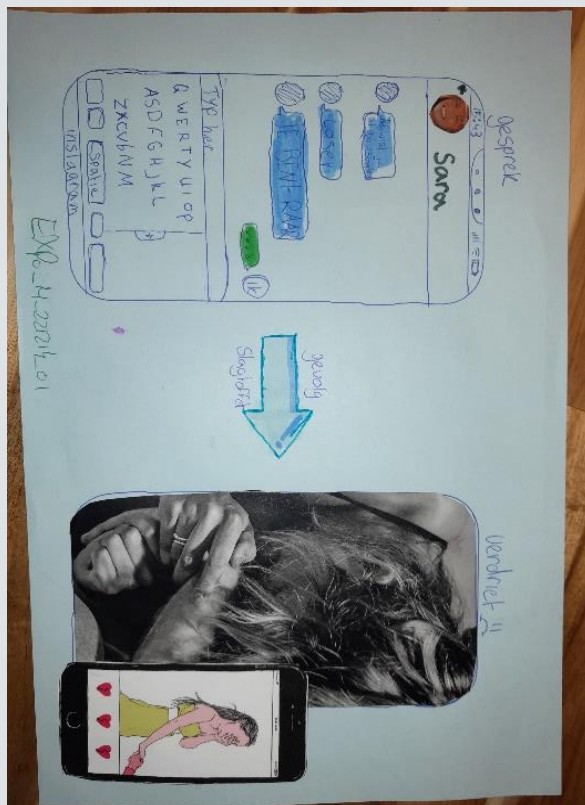
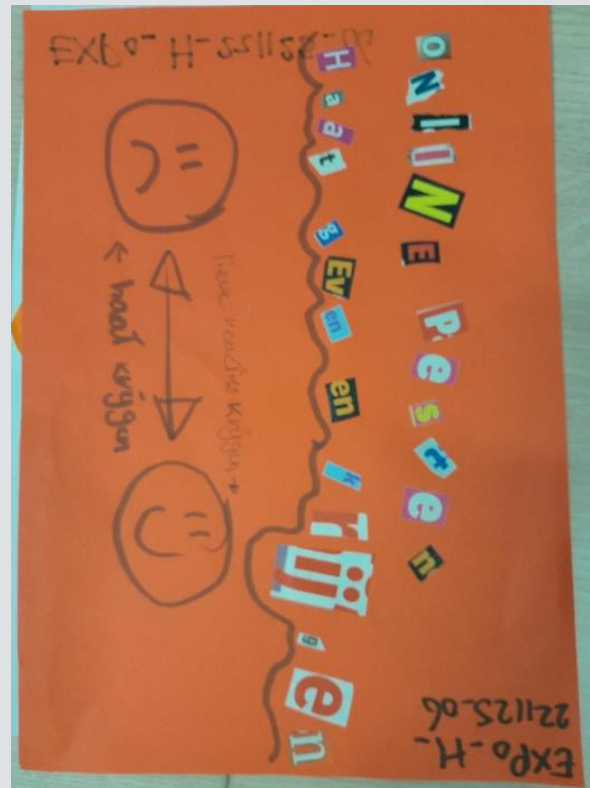
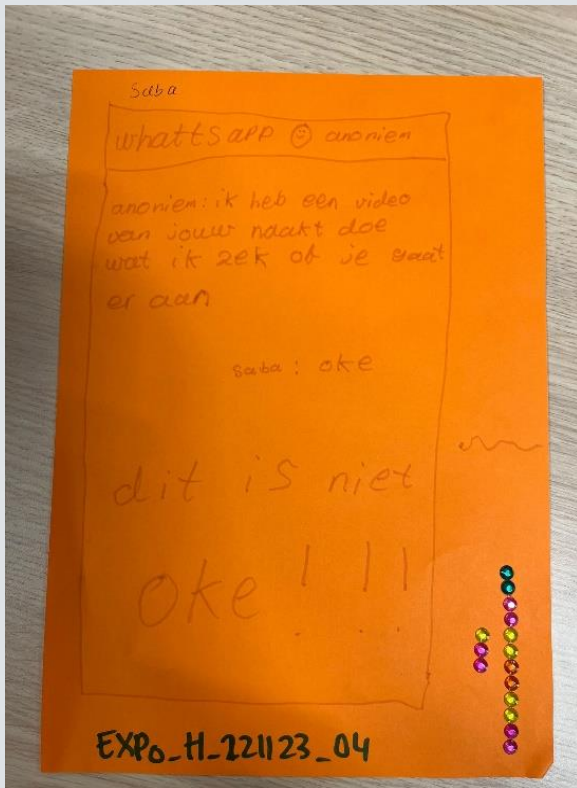

Bijlage 6: Creaties bij de werkvorm Expressie in de schoolwereld

Bijlage 7: Creaties bij de werkvorm Expressie in de online wereld

Bijlage 8: Citaten bij bespreking van werkvorm Toekomstdroom

Referentie	Citaten van kinderen
8.1	<p>‘Iedereen wil zichzelf zijn, maar als je geen duizend volgers hebt dan kan je niet live. Misschien wil je heel graag live en dan wil je jezelf zijn bij live, maar dat kan dan niet omdat je geen live kan ... Ja, dat kan ook wel, maar als je live bent dan krijg je soms haatreacties.’</p> <p>‘Sommige mensen kunnen te ver gaan, op TikTok zie je mensen allemaal hele slechte dingen over andere tiktokkers en youtubers te zeggen.’</p> <p>‘Gewoon dat mensen meer weten wat er kan gebeuren als je haatgroepen maakt en als mensen dat bij jou deden hoe zou dat dan voelen en de gevolgen van.’</p>
8.2	<p>‘Ik had gezegd er beter moet gefilterd worden en beveiligd op alle apps voor de haatreacties en gemene reacties, die bestaan vooral uit haat en jaloezie, zodat het gewoon wat gezelliger is op het internet in plaats van dat iedereen alleen maar haat gooit.’</p> <p>‘Wat ik zou willen veranderen eigenlijk is dat andere mensen zomaar in je account kunnen. Dat is weleens bij mij gebeurd, heeft weleens een vriendin van mij gedaan. Dus ik heb haar op een gegeven moment iets gedaan, maar ik weet niet meer wat, maar toen kon ze er niet meer in.’</p>
8.3	<p>‘Als oplossing zou ik ervoor zorgen dat er een soort les is, na schooltijd wel, voor de kinderen die pesten. Dat niemand meer pest. Dat de kinderen die gepest worden, dat die mogen voelen hoe het voelt om te pesten en dat de pesters voelen hoe het voelt om gepest te worden. Dat zou ik wel goed vinden, want dan weten zij ook dat het echt niet fijn is. En dan alleen bij die les en voor de rest niet. En dan alleen dat de pesters leren dat het pijn doet als je wordt gepest, want als die kinderen die niet pesten dan ook weten, ze vinden het verder leuk, dan gaan ze zelf ook pesten.’</p> <p>‘Bij ons in de klas wordt er soms wel gelachen om het woord homo. Dan gaan ze soms als ze boos zijn ook zeggen: “Je bent echt een kankerhomo.” Ik hoop dat als iemand zegt dat hij homo is, dat ze daar dan fatsoenlijk mee om kunnen gaan, want ik zou ze echt heel erg vinden als eerst iemand zou zeggen ik ben lesbi of homo en dan wordt die daarmee gepest.’</p> <p>‘Dat je niet wordt gepest omdat jij zwak bent of minder goed bent in een vak, want dan word je ook vaak gepest. Geen niveaus, want dan kun je ook niet gepest worden. Maar je moet wel een niveau kiezen naar welke school je moet, maar dan gewoon geheim.’</p> <p>‘Als er iets gebeurt dat er dan altijd iemand buiten loopt. Dat is bij ons op school. En dat diegene het ook gewoon gelijk oplost en niet gaat zeggen: “Maak het dan maar goed en dan is het klaar.” Want dat gebeurt niet. Bij ons gebeurt dat ook, maar daar doen ze helemaal niks aan. Ze zeggen allemaal wel dat ze wat doen aan pesters en zo, maar het lukt niet echt. Nee totaal niet, is gewoon onzin.’</p>

	<p>'Dat je gewoon kinderen uit groep 8 of zo naar dat schoolplein stuurt en dat je dan gewoon een spel gaat doen met al die kinderen die willen meedoen zodat ze niet worden buitengesloten.'</p>
8.4	<p>'Je hoeft ook niet aardig te zijn tegen iedereen vind ik. Je hoeft niet gelijk tegen iedereen te doen alsof het je beste vriend is of zo. Gewoon niet pesten of plagen, maar gewoon wel aardig doen, maar niet echt te aardig, snap je wat ik bedoel?'</p> <p>'Wij hebben een soort klimrek en daar mogen alleen 1 en 2 en 3 en 4 op. Groep 5, 6, 7 en 8 mogen niet erop en dat vind ik nou niet kunnen. Wij zijn ook kinderen. Wij kunnen er niks aan doen dat wij groot zijn. Van binnen zijn wij een kind en wij willen ook gewoon man over boord doen op dat ding. Wij mogen er niet op omdat we dan allemaal andere mensen eraf duwen zeggen ze, maar groep 8 houdt wel rekening met kinderen.'</p> <p>'Ik vind dat elke groep een eigen pauze moet. Dat is gewoon fijn, want dan kan je ook met alleen even je klas spelen. Ook de hele tijd dat die kleine kinderen er tussendoor rennen en dan komen ze naar je toe met mag ik bij jou op de rug? Dan denk ik: ik wil gewoon spelen, dus laat mij gewoon met rust.'</p> <p>'Ze spelen soms een spel met een bal overgooien of zo en daar komt dan ruzie soms van.'</p>
8.5	<p>'Ook wordt heel veel gesloopt op het schoolplein. Bij ons gaat zowat alles kapot.'</p> <p>'Op het schoolplein voor onze school hebben we een bank. Daar zitten elke keer na school jongens op en die laten daar allemaal van die dingen achter en dan gaan ze ook het schoolplein op. Er was ook een keer dat heel het schoolplein onder de spelkaarten lag.'</p> <p>'Na de zomervakantie lag heel het schoolplein, echt heel het schoolplein, onder de sigaretten, die kleuters die weten helemaal niet van dat moet je niet oppakken, dus die gaan dat allemaal oppakken en er lag ook allemaal vuurwerk en zo.'</p> <p>'Das best wel gevaarlijk voor die jongere kinderen. Onze klas weet ondertussen wel, vanaf groep 4 weet je wel, dat je dat niet aan moet raken, maar die kleuters en groep drie die weten dat nog niet.'</p> <p>'Bij ons liggen er heel vaak kapotte bierglazen.'</p>
8.6	<p>'Dat er meer gym gedaan moet worden, omdat het leuk is en het is ook wel goed voor je. Iedere dag, vind ik. Iedere dag gymmen. We hebben heel veel verschillende soorten spelletjes waar je ook in groepjes speelt, dus dan leer je die kinderen ook weer goed kennen.'</p> <p>'Sommige kinderen in de klas zijn best wel druk en dan is het handig als je extra gym gaat doen, want dan zijn die weer rustig. En dan denken anderen niet van ah die is druk, die is zo irritant.'</p> <p>'Ik vind ook dat er meer spelletjes gedaan moeten worden met de hele school, want dan krijg je een betere band met iedereen.'</p>

8.7	<p>'Een keer heel lang naar een pretpark met heel veel vrienden van je. En als dan die pestkoppen ook meegaan, dan ga je zorgen dat die weer lief gaan worden.'</p> <p>'Ik moet wel eerlijk zijn, soms sluit ik me zusje wel buiten en daar wordt ze heel vaak heel erg verdrietig om, maar ik wil dan gewoon even rust. Zij vindt het buitensluiten.'</p> <p>'Soms worden twee mensen gepest en soms vind ik het ook wel grappig, ze lachen er zelf wel om. Dat vind ik zelf best wel zielig, want ja, ze geven het niet toe, ze hopen gewoon, proberen net zoals de rest een beetje te doen.'</p>
8.8	<p>'Ik had ook vroeger net een getintere huidkleur, maar dat is veranderd. Ik was ook een keer bij de ballenbak met mijn neefjes en toen was het zo dat een jongen naar me toe kwam en die zei: "Ieh, kijk dat is een buitenlander."'</p>
8.9	<p>'Dat je niet wordt gepest en dat als je moslim bent en een hoofddoek om hebt dat je dat dan niet erg vindt, want het gaat om de binnenkant en niet om de buitenkant.'</p> <p>'Dat iedereen erbij mag horen ook al heb je andere gewoontes of zie je er een beetje anders uit. Je moet gewoon respect voor elkaar hebben.'</p> <p>'Sowieso minder gepest worden en dat iedereen gelijk behandeld wordt ook al heb je een beperking dat je dan gewoon gelijk wordt behandeld. Dat we respect hebben voor elkaar.'</p>
8.10	<p>'De eerste stap naar die droom heb ik dat iedereen kan uitspreken wat diegene wil doen.'</p> <p>'Maar dan zijn er wel kinderen die dan zo zeggen: ik mag er niet bij, maar dat is dan logisch dat ze er niet bij mogen komen.'</p> <p>'Maar als ze het niet willen, dan snap ik dat niet en dan word ik wel een beetje boos. Dan mogen andere kinderen wel en ik dan niet en dat vind ik dan wel oneerlijk.'</p> <p>'Ook al heeft iemand een beperking gewoon een keer vragen van hoe gaat het. Gaat het goed? Ook al denk je zelf van daar wil ik niet heel graag mee omgaan, toch gewoon een keer vragen van hoe gaat het.'</p>
8.11	<p>'Niet meer discriminatie, gewoon voor zorgen iedereen mag meedoen ook al hebben ze iets van handicap of iets van downsyndroom of zo. Iedereen mag gewoon meedoen.'</p> <p>'Dat er meer speeltuinen komen voor gehandicapte kinderen of die in een rolstoel.'</p>
8.12	<p>'Nou dat iedereen kan sporten ook al heb je iets minder geld. Bijvoorbeeld zo bij sportverenigingen of misschien een keer in de maand gratis een voetbaltraining. Geen proeflessen, maar elke maand.'</p>

Bijlage 9: Citaten bij werkvorm Stemkaart-dromen

Referentie	Citaten van kinderen
9.1	<p>'Pesten moet gaan stoppen!'</p> <p>'De pesters moeten een straf krijgen. Bijvoorbeeld een verhaal over schrijven.'</p> <p>'Dat er geen online ruzie meer is en dat er geen online pesten meer is, dat ruzies niet meer online worden opgelost.'</p> <p>'Niemand wordt gepest, online niet en ook niet in de echte wereld.'</p> <p>'Aardig zijn tegen iedereen, maar hoeft niet je beste vriendin of vriend te zijn.'</p> <p>'Beter sfeer in onze klas.'</p> <p>'Dat irritante kinderen irritant mogen zijn, maar niet anderen irriteren.'</p> <p>'Dat iedereen z'n best doet voor elkaar en dat er een stuk minder haat is! Seksistisch en discriminatie weggaat uit de wereld.'</p> <p>'En dat we niet meer kanker, homo, kutkind enzovoorts gaan zeggen.'</p> <p>'Dat mensen inzien hoe onaardig ze kunnen zijn en dat ze daar iets aandoen.'</p> <p>'Dat alle scholen veilig zijn.'</p>
9.2	<p>'Dat er niet raar wordt gedaan als je anders bent.'</p> <p>'Iedereen heeft vrijheid om zichzelf te zijn en dat ongelijkheid niet meer bestaat.'</p> <p>'Dat iedereen zichzelf mag zijn en het kan zeggen tegen vertrouwde mensen!'</p> <p>'Mijn droom in de toekomst is dat je jezelf kan zijn.'</p>
9.3	<p>'Dat meerdere scholen een leersysteem uit Finland toepassen. Met weinig leeruren kregen de leerlingen toch positieve resultaten.'</p> <p>'More games. Want je leert Engels.'</p> <p>'Dat iedereen elke sport kan doen.'</p> <p>'Meer gym op school.'</p> <p>'Meer motoriek op school.'</p> <p>'Meer speelpleinen en sporten.'</p>

<p>9.4</p>	<p>'Dat voor arme mensen studies en schoolspullen minder duur worden.'</p> <p>'Eten in de kantine goedkoper.'</p> <p>'Dat iedereen naar elke school kan welke aandoening dan ook.'</p> <p>'Meer speeltuinen en sportclubjes voor invaliden en mindervaliden.'</p> <p>'Respect hebben voor andere die ergens anders vandaan komt.'</p>
------------	---

Bijlage 10: Citaten bij werkvorm Stemkaart-advies

Referentie	Citaten van kinderen
10.1	<p>'Speciale les voor pesters.'</p> <p>'Extra les hoe je je veilig kan voelen thuis of op school.'</p> <p>'Acties tegen pesten.'</p> <p>'Aardig zijn tegen iedereen lief zijn.'</p> <p>'Goeie afspraken maken met iedereen van school.'</p> <p>'Dat iedereen die pest en die gepest wordt op schrijven voor de pesters: waarom ze pesten en voor de mensen die gepest worden opschrijven waarom ze denken dat ze gepest worden.'</p>
10.2	<p>'Gelukkig worden en zelfvertrouwen hebben.'</p> <p>'Dat ik voor me zelf wil opkomen. Vragen om mee te doen.'</p> <p>'Eerst me op me gemak voelen bij vertrouwde mensen voelen en de pesters tegen spreken.'</p> <p>'Zelf ook aardig doen en niet pesten.'</p> <p>'Zorgen dat je zelf eerlijk speelt.'</p>
10.3	<p>'Sporten gratis maken of sommige sporten.'</p> <p>'Schoolspullen minder duur maken.'</p> <p>'Sparen voor de mensen die het nodig hebben.'</p> <p>'Roken heel duur maken.'</p>

